

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

YIL:2006

SAYI:17

Prof. Dr. Hasan Mahmut ÇAMDİBİ
Doç. Dr. Adil BEBEK Y.Doç.Dr. Aynur URALER Dr. H.İbrahim KAÇAR
Doç.Dr. Ali COŞKUN Doç.Dr. Abdulaziz HATİP
Doç.Dr. Hasan ELİK

İSTANBUL ARALIK 2006

CEMAATE DEVAM ETMEYENLERİ UYARAN HADİSİN TETKİKİ

Yrd. Doç. Dr. Aynur URALER*

Abstract:

Prayer is of central importance in Islam, in fact, the daily congregational prayers are required to be performed in the mosque. This article examines the Hadith warning those neglecting congregational prayer. In this hadith the Holy Prophet, using a stern expression, describes how he contemplated burning the houses of those neglectful of congregational prayer, although he never carried out this thought. This statement stems from the magnitude of his anger. In order to prevent the destructive ramifications of non-congregational prayer, he performed his duty as a Prophet, attentive in the application of the Religion.

Namaz, daha önceki dinlerde de emredilen bir ibadettir. Diğer ibadetler arasındaki konumu ve önemine binâen İslâm'ın başlangıcından beri namaz tebliğ edilmiş¹, farz kılınması ise İsrâ gecesinde olmuştur². Namaz, Kur'ân-ı Kerîm'de en fazla zikredilen ibadet olmasının yanısıra farz kılındığı yer ve vahyin geliş şeklinin farklı olması dolayısıyla özeldir. Namaz, miracta ve

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi .

¹ Buhârî, Salât 1. Hadiste belirtildiğine göre Ebû Süfyan, Herakliyyus'a Hz. Muhammed'in namazı emrettiğini anlatmıştır.

² Buhârî, Salât 1.

arada vahiy meleği olmadan emredilmiştir³.

Farz olan namaz, Kur'an-ı Kerim'de ve özellikle hadislerde yer alan pekçok delile göre cemaatle kılınmalıdır. Hadisler içinde en çok dikkat çekenini de Hz. Peygamber'in cemaate katılmayanları ağır bir şekilde kınadığı ve tehdit ettiği, "içimden, cemaate gelmeyenlerin evlerini yakmak geçti" hadisidir. Söz konusu hadisi, en üst seviyede uyarı niteliği dolayısıyla müstakil olarak incelemek, cemaatle namazın gereğini –özellikle gençlere anlatmakta faydalı olacaktır. İlk olarak İslâm Dini'nde namazı cemaatle kılmanın önemini inceleyerek Hz. Peygamber'in bu şiddetli uyarısının, ağır tehdidinin gerekçesini ortaya koymaya çalışalım.

1. Namazı Cemaatle Kılmak

İslâm Dini, müslümanların cemaat halinde, birlik beraberlik içinde olmalarına büyük önem verir. "Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılın, parçalanmayın"⁴ âyeti başta olmak üzere pekçok âyet yanında Resûlullah (s.a.) da bölünmekten kaçınmayı emretmiş⁵, müslümanların birlik içinde olmalarının İslâmiyet'in bir özelliği olduğunu ısrarla belirtmiştir⁶. Naslar, bu birliğin de Kitab ve Sünnet'e uygun olmasını şart koşmakta, dine aykırı birşey üzerinde ittifak edilirse bunun, dinin emrettiği cemaat sayılmayacağını ifade etmektedir⁷. Bu çerçevede İslâm Dini'nde pekçok iş, cemaat olmak temeline dayandırılmıştır. Gündelik hayatla ilgili işlerin birlik içinde yapılması yanında bazı ibadetler de topluca icra olunmaktadır.

Namaz bu ibadetlerden biridir. Namaza çağrı demek olan ezanın Kur'an'da yer alması⁸, "rukû edenlerle rukû edin"⁹ emri ve Hz. Peygamber'in, öğle namazını kıldırıldığında, cemaatin az olması üzerine "Namazlara ve orta namazına devam edin"¹⁰ âyetinin nâzil olması¹¹, namazı cemaatle kılmak gerektiğine delil olan âyetlerden birkaçıdır. Burada cemaate katılmayan kimselerin, namazı terk ettiklerinden söz edilmemesine dikkat edilmelidir. Âyetlerde müslümanlardan istenen, ezan okunduğunda mescide gitmek

³ Buhârî, Salât 1.

⁴ Âl-i İmrân (3), 103.

⁵ Bk. Buhârî, Fiten 11; Menâkıb 25; Müslim, İmâre 51; İbn Mâce, Fiten 13; İbn Ebî Âsım, Sünnet I, 30-45. (Ebû Bekr Amr b. Ebî Âsım, *Kitâbu's-sünnet* I-II, Beyrut, 1980.)

⁶ Bk. Muvatta, Selâm 4; Ahmed b. Hanbel V, 219; Buhârî, İlim 8; Salât 84; Müslim, Selâm 26; Tirmizî, İsti'zan 29.

⁷ Bk. Şâtîbî, *I'tisâm* II, 452. (İbrahim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-I'tisâm* I-II, Kahire, 1988.)

⁸ Bk. el-Mâide (5), 58.

⁹ el-Bakara (2), 43; Âl-i İmrân (3), 43.

¹⁰ el-Bakara (2), 238.

¹¹ Ahmed b. Hanbel V, 206.

ve namazı cemaatle kılmaktır.

Bu emir, sünnette tam mânâsıyla uygulanmıştır. Cemaatle namazın nasıl kılınacağı, imamın, cemaatin dikkat etmesi gereken işler ve davranışlar ile ilgili pekçok hadisin varlığı, Hz. Peygamber'in uygulamalarına göre farz olan namazların sürekli cemaatle kılındığını gösterir. Hz. Peygamber'in, Medine'ye geldiğinde ilk işinin mescid inşa etmek olması, namazın cemaatle kılınmasının nasıl algılanıp uygulandığının göstergesidir. Cemaatle namaz, dinin bir rûknü halindedir. Bunun sebebi, "Biz üç şeyde diğer insanlardan üstün kıldık: Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı"¹² hadisinde de görüldüğü gibi cemaatle namazın, müslümanların özellikleri arasında sayılmasıdır. Hatta daha önce o vaktin namazını kıldığı için mescide geldiğinde cemaate katılmayan bir kimseye Hz. Peygamber'in, "Sen müslüman olmanmış mıydın" diye sorması¹³, cemaatele namaz kılmanın müslümanlığın gereklerinden biri kabul edildiği anlamına gelmektedir. Namaz için cemaatte bulunmamak daha çok münafıkların özelliği olarak gösterilmiştir. Bir hadiste Hz. Peygamber, sabah namazını kıldırdıktan sonra cemaatte bulunmayanları sormuş, daha sonra "Münafıklara sabah ile yatsı namazlarından daha ağır gelen namaz yoktur. Halbuki bu iki namazın sevabını bilselerdi emekliye emekliye de olsa gelip hazır olurlardı" buyurmuştur¹⁴. Abdullah b. Mes'ûd da "Vallahi ben, münafık olduğu bilinen kimseden ya da hastadan başka hiçbirimizin namazdan geri kaldığını görmedim" demiştir¹⁵. Anlaşıldığına göre farz namazların mescide cemaatle kılınmasından başka bir yol gözükmemektedir.

Hadislerde Allah Teâlâ'nın, mescidleri namaz ve zikir için mekân eden müslüman kimseden memnun olduğu haber verilmektedir¹⁶. Hatta O, kendi gölgesinden başka gölge olmayan kıyamet gününde yedi sınıf kişiyi kendi gölgesi altında barındıracaktır. Bunlardan biri de gönlü mescitlere bağlı olan kimsedir.¹⁷ Bu kimsenin kalbi mescide sınıksız bağlıdır. Namaz vakitlerinde mescide hazır olur ve vaktinin çoğunu orada geçirir, cemaate devam eder. Mescid ile alakası ve muhabbeti olan bu kimse oradan çıkarsa bile

¹² Müslim, Mesâcid 4.

¹³ Ebû Dâvûd, Salât 56; Nesâî, İmâmet 53. Hadisin devamında o kimse evde kıldığını söyleyince Hz. Peygamber, "mescide geldiğinde insanları namazda bulursan namazını kılmış olsan da onlarla birlikte namaz kıl" buyurmuş, mescide kılınan bu ikinci namazın nafile namaz sayılacağını belirtmiştir.

¹⁴ Buhârî, Ezan 32, 73; Müslim, Salât 129, Ebû Dâvûd, Salât 47.

¹⁵ Müslim, Mesâcid 256.

¹⁶ İbn Mâce, Mesâcid 19.

¹⁷ Buhârî, Ezan 36. Konuyla ilgili başka hadisler de bulunmaktadır. Meselâ Buhârî, Ezan 37'de bulunan bir hadiste "Her kim namaz için mescide gidip gelirse her gidip geldikçe Allah ona cennetteki konaklarını hazırlar" buyurulmuştur.

yine sonraki namaz için dönmek niyetindedir¹⁸.

Namazı, câmide cemaatle kılmanın sevabının tek başına kılmaktan çok fazla olduğuna dair pekçok müjde bulunmaktadır. “Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde veya çarşıda kıldığı namazdan yirmi beş derece fazladır¹⁹. Çünkü sizden biri abdeste niyet edip abdestini tamam aldığı ve namazdan başka bir kasdı olmaksızın mescide gittiği zaman mescide girinceye kadar attığı adımdan dolayı Allah, onu bir derece yükseltir ve onun bir günahını eksiltir. Mescide girince de mescidde kaldığı müddetçe hep namazda gibi olur. Namaz kıldığı yerden ayrılmadığı ve abdestli bulunduğu müddetçe melekler ‘Allahım onu bağışla, Allahım ona merhamet et’ diye dua ederler²⁰. Aynı şekilde namazdan sonra diğer namaz beklenirse sevap daha da artar²¹. Cemaatle namaz kılmaya niyetlenmek bile sevap almaya vesile olmaktadır. Hadîslere göre bir kimse, namaz maksadıyla yola çıkmışsa namazda gibidir²². Cemaatle namaz kılmak için mescide gelse fakat namazı kılınmış bulsa bile cemaatle kılınmış gibi sevap alır²³.

Cemaatle namazın teferruatıyla ortaya konulmuş olmasının yanısıra sevabından da bahsedilmesi, yapılan işin aslında ne kadar önemli olduğuna delildir. Meselâ cemaatle namazın önemli olan unsurları ezan ve namazda ilk safta olmanın sevabını Hz. Peygamber şöyle anlatmıştır: “İnsanlar, ezanda ve birinci safta olanları bilselerdi ezan okumak ve birinci safta bulunmak için kura çekmekten başka yol olmasaydı kura çekerlerdi. Namaza erken gelmenin faziletini bilselerdi yarışarak gelirlerdi. Yatsı ve sabah namazında olan (sevabı) bilselerdi sürünerek de olsa gelirlerdi.”²⁴ Hz. Peygamber, bu sözleri kimlerin şehid sayılacağını belirttikten sonra söylemiştir ki cemaatle namaza özen göstermenin sevabının ne kadar büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Cemaatle namaz kılmak sadece beş vakit namazla sınırlı değildir. Başka namazlar da cemaatle kılınmaktadır. Cuma namazı,²⁵ bayram namazı zaten

¹⁸ Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 620. (Ahmed Naim-Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, Ankara, 1979.

¹⁹ Bir rivâyete göre cemaatle kılınan namaz, yirmi beş namazdan daha faziletlidir. Bk. Müslim, *Mesâcid* 249. Bir sonraki dipnotta zikredilen rivâyetlerin bazılarında cemaatle kılınan namaz tek başına kılınandan yirmi yedi derece daha üstündür.

²⁰ Buhârî, *Salât* 87; Ezan 30, 31, 36; Müslim, *Mesâcid* 152, 245; Ebû Dâvûd, *Salât* 48; İbn Mâce, *Mesâcid* 19. Cemaate katılmanın günahların affedilmesine sebep olacağına dair başka bir hadis için bk. Muvatta, *Kasru's-salât* 55. Müslim, *Tahâret* 41; İbn Mâce, *Mesâcid* 14.

²¹ Bk. Buhârî, *Ezan* 31; Müslim, *Tahâret* 41; İbn Mâce, *Mesâcid* 14.

²² Müslim, *Mesâcid* 152.

²³ Ebû Dâvûd, *Salât* 51.

²⁴ Muvatta, *Salâtul-cemâa* 6; Buhârî, *Ezan* 9; 73. Bir rivâyette birinci saf için “Birinci saf meleklerin saffı gibidir. Birinci saftaki fazileti bilseydiniz ona koşardınız” buyurulmuştur. Bk. Ebû Dâvûd, *Salât* 47.

²⁵ el-Cum'a (62), 9.

cemaatle kılınan namazlardır²⁶. Bunlardan ayrı olarak farz olan namazların dışında bazı namazlar cemaatle kılınmıştır. Olağan dışı tabiat hâdiselerinde, meselâ güneş tutulduğunda Hz. Peygamber, “namaz toplayıcıdır (cemaatle namaza hazır olun)” diye nida ettirmiş ve beraber namaz kılınmıştır²⁷. Yağmur duası da cemaatle yapılmış ve namaz kılınmıştır²⁸. Sürekli olmasa da O (s.a.), kaza namazını²⁹, nafile namazı cemaatle kılınmıştır³⁰.

Cemaatle namaza bu denli özen gösterilmesi ve teşvik edilmesi sonucu, zorunlu tutulmamalarına rağmen kadınlarla çocuklar cemaatle namaza hatta yatsı namazına dahi katılmışlardır.³¹ “İmam olan kişi, namaz kıldırınca kısa ve hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde güçsüz, yaşlı ve iş sahibi olan vardır”³² hadîsinden de anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber döneminde cemaate herkes katılmakta, ashâb cemaatle namaza önem vermekteydi. Zira Hz. Peygamber’in “birden fazla kişi olduğunda namazlar muhakkak cemaatle kılınmalıdır”³³ emri vardı.

Namaz, ister tek başına kılınsın ister cemaatle kılınsın önemine lâyık olacak şekilde özen gösterilerek eda edilmelidir. “Namaza çağırdığınız zaman onu, alay ve eğlence konusu yaparlar”³⁴ âyetine göre namaza değer vermemek, müslüman olmayanların tutumudur. Hz. Peygamber’in uygulamalarına baktığımızda, mescidde kılınan namaz bir düzen ve disiplin içinde idi. O (s.a.), safların aynı hizada olmasına özen gösterir ve safları düzgün yapmanın, namazın gereği olduğunu belirtirdi³⁵. “İmam, kendisine uyulsun diye imam olmuştur”³⁶ hadîsi ise, cemaatle namazda hareketlerin de uyum ve disiplin içinde olması gerektiğini göstermektedir. Namaza yetişmek için koşturarak mescidde gürültüye sebep olmak uygun bulunmamıştır³⁷. “Namaz

²⁶ Buhârî, İydeyn 16.

²⁷ Buhârî, Kusûf 1-3, 9, 19.

²⁸ Muvatta, İstiskâ 1.

²⁹ Ebû Dâvûd, Salât 11.

³⁰ Buhârî, Ezan 161.

³¹ Buhârî, Ezan 162; Kusûf 10. “Namaza kıraati uzatmak niyetiyle dururum, çocuğun ağlamasını duyunca annesine sıkıntı vermemek için kısa keserim” (Buhârî, Ezan 65) hadîsi ve hadîs kitaplarındaki çocukların abdest almaları ve namaza gelmesi ile ilgili düzenlenmiş bâblar (Buhârî, Ezan 161), bayram namazına kadın ve çocukların da gelmesi (Buhârî, İydeyn 16) ile ilgili hadisler pek çok örnekten birkaçıdır.

³² Buhârî, Ezan 61, 62.

³³ Buhârî, Ezan 49; Müslim, Mesâcid 26.

³⁴ el-Mâide (5), 58.

³⁵ Buhârî, Ezan 72, 74, 76.

³⁶ Buhârî, Ezan 74. Namazda disiplin içinde olmayı gerektiren başka davranışlar da bulunmaktadır. Meselâ, namazda yukarı (Buhârî, Ezan 92) ve sağa-sola bakmak, namazda kişiyi meşgul edecek şeyler taşıyan şeyler giymenin yasaklanmıştır. (Buhârî, Ezan 93). Bunlar, tek başına iken de cemaatle kılarken de dikkat edilmesi lâzım gelen kurallardır.

³⁷ Müslim, Mesâcid 152.

için mescide her gelişinizde güzel elbiselerinizi giyin”³⁸ âyetine göre kişi, namaza giderken sahip olduğu en güzel kıyafetlerle gitmelidir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in “kötü kokulu şeyler yiyenlerin mescide gelmesinler” emri,³⁹ ashâbından Cuma günü mescide geldiklerinde yıkanmalarını, güzel koku sürünmelerini, misvak kullanmalarını istemesi⁴⁰ ise, mescidin maddî olarak da temiz tutulmasını icap ettirir. Birinci safta bulunmanın fazileti, namazlara erken gelmeyi teşvik⁴¹ ve namazların vakti içinde çok fazla geciktirmeden kılınması tavsiyesi⁴², namaza değer ve önem verilmesinin bir neticesidir. Hz. Peygamber’in mescide bulunan bir kimsenin ezan okunduktan sonra mescidden çıkmasını yasaklamış olması⁴³, cami varken cami dışında namaz kılmanın yanlışlığını gösterdiği gibi, mescide oluşan havayı bozmamak gerektiğine bir delildir. Bütün bunlar, mescide saygı ve ihtimam ile ibadet edilmesi gereğini yansıtır.

Hz. Peygamber’in uygulamasına göre namazı cemaatle kılmaya hastalık veya tehlike dışında hiçbir şey engel olmamalıdır. Âmâ olan İbn Ümmi Mektûm, Medine’de haşarat ve yırtıcı hayvanların bulunduğunu ve kendisini mescide götürecek kimse olmadığını (bu sebeple zarar görmekten endişe ettiğini) söyleyerek evde namaz kılıp kılamayacağını sorunca “ezanın ‘haydi namaza, haydi felaha’ ifadelerini duyuyorsan namaza koş, ezana icabet et, sana ruhsat bulamıyorum” buyurmuş⁴⁴, körlüğü bir engel saymamıştır. Bir başka hadîste “Kim müezzini ıstır ve kendisini engelleyen bir özürlü olmadığı halde cemaate gitmezse tek başına kıldığı namaz (kâmil bir namaz olarak) kabul edilmez” buyurmuştur. Soru üzerine özürlü, tehlike ve hastalık olduğunu söylemiştir⁴⁵. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, konunun namaz kılmayı terk değil, cemaati terk olmasıdır. Çünkü câmiye gitmeyip namazı başka yerde kılmakla cemaatle namazdan elde edilecek pekçok fazilet kaybedilmiş olur⁴⁶.

Hastalık cemaate katılmamak için bir mazeret olmakla beraber Hz. Peygamber, son hastalığında iki kişinin arasında namaza gelmiştir⁴⁷. Sahâbîler

³⁸ el-A’raf (7), 31. “Cumaya giden bulabileceği en güzel elbiseyi giyer” hadîsi de burada zikredilebilir. Bk. Buhârî, Cum’a 7.

³⁹ Buhârî, Ezan 160.

⁴⁰ Buhârî, Cum’a 3.

⁴¹ Muvatta, Salâtu’l-cemâa 6; Buhârî, Ezan 9; 73; Cum’a 4.

⁴² Müslim, Mesâcid 26.

⁴³ Müslim, Mesâcid 258, 259.

⁴⁴ Müslim, Mesâcid 255; Ebû Dâvûd, Salât 46.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, Salât 46; İbn Mâce, Mesâcid 17.

⁴⁶ Davudoğlu, *Müslim Tercemesi* III, 62. (Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul, ts.)

⁴⁷ Buhârî, Ezan 39.

de hasta oldukları halde arkadaşlarından yardım alarak namaza gelmeye gayret ederlerdi⁴⁸.

Namaz vaktinde işin olması cemaate katılmaya engel sayılmamıştır. Hz. Peygamber, evinde yemekte iken⁴⁹ veya işi varken namaza çağrıldığında hemen namaza çıkardı.⁵⁰ “İmam olan kişi, namaz kıldırınca kısa ve hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde güçsüz, yaşlı ve iş sahibi olan vardır”⁵¹ hadisi zaten namazın işe mâni olmayacak şekilde kılınmasını, cemaatin durumuna dikkat edilmesi gerektiğini gösterir. Hadise göre yaşlılık, güçsüzlük de cemaate gelmeyi engelleyen sebeplerden değildir. Aynı şekilde yorgunluk namaza engel değildir. Hz. Peygamber, bir keresinde yatsı namazını gecenin yarısı oluncaya kadar geciktirmiş. Cemaatte kadınlar ve çocuklar varmış ve namazı beklerken uyuklamaya başlamışlar. Hz. Peygamber, namazı kıldırdırdıktan sonra “Sizlere bildiriyorum. Müjdeler olsun ki insanlar içinde sizden başka bu saatte namaz kılan hiç kimsenin bulunmaması Allah’ın size olan nimetlerinden biridir” buyurmuş⁵², namazı tek başına kılıp yatmak yerine cemaati beklemenin faziletini haber vermiştir⁵³.

Namaza katılmaya aile içindeki herhangi bir durum da engel olmamalıdır. Hasen Basrî, “Bir kimseyi, annesi şefkatinden dolayı cemaatle kılmak için yatsı namazına gitmekten alıkoyarsa o konuda ona itaat etmez”⁵⁴ diyerek anneye itaat vacip olduğu halde cemaati terkin günah olduğunu belirtmiştir.

Şartların zorluğu namazı cemaatle kılmaya engel teşkil etmemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de savaşta dahi cemaatle namaz kılmaktan vazgeçilmemesi emredilmiştir⁵⁵. Yolculuk, namazı cemaatle kılmaya engel sayılmamaktadır. Hz. Peygamber’in ifadesine göre yolculuk esnasında birden fazla kişi olduğunda namazlar, muhakkak cemaatle kılınmalıdır⁵⁶.

Uzaklık, cemaate devam etmeye engel olmamalıdır. Hatta câmiye ne kadar çok adım atılırsa sevap da ona nisbetle artmaktadır. Hz. Peygamber, mescide uzak bir bölgede bulunan Selemeoğulları’nın Hz. Peygamber’e

⁴⁸ Müslim, Mesâcid 257; İbn Mâce, Mesâcid 14.

⁴⁹ Buhârî, Ezan 43.

⁵⁰ Buhârî, Ezan 44.

⁵¹ Buhârî, Ezan 61, 62.

⁵² Buhârî, Mevâkitü’s-salât 22; Müslim, Mesâcid 224. Râvi, “O günlerde Medineliler’den başka kimse namaz kılmazdı” diyerek olayın gerçekleştiği zamanın Medine döneminin başlangıcı olduğuna işaret etmiştir. Bk. Buhârî, Ezan 161, 162.

⁵³ Bu konuya şu hadisi örnek vermek mümkündür: “İnsanlar namazlarını kıldılar, yattılar sizler ise namazı beklediğiniz müddetçe elbette namazdasınız.” Buhârî, Mevâkitü’s-salât 25, 40; Ezan 36; İbn Mâce, Salât 8.

⁵⁴ Buhârî, Ezan 29.

⁵⁵ en-Nisâ (4), 102. Konuyla ilgili uygulama için bk. Buhârî, Salâtü’l-havf 1.

⁵⁶ Buhârî, Ezan 18; 35.

yakın olmak için mescide yakın bir yerde ikâmet etmelerini “Adımlarınızın ecrini hesaba katmaz mısınız” buyururarak uzaktan gelmenin daha sevap olduğunu söylemiştir⁵⁷. “Karanlıkta mescide gidenleri, kıyamet günü tam bir nura mazhar olacaklarını müjdele”⁵⁸ hadîsi de cemaatle namaz için gayret göstermenin karşılıksız kalmayacağına işaret eder.

Namazı câmide cemaatle kılmaya, imamın bazı davranışlarını beğenmemek mazeret olarak kabul edilmemiştir. Hz. Peygamber, vakti geldiği halde namazı geciktirip vaktin sonuna bırakan idareciler olduğunda namazın vaktinde kılınmasını tavsiye etmiştir. İdareci gelip kıldırıldığında ise namazın tekrar kılınmasını ve bu namazın nafiye olacağını belirtmiş, tekrarda bir mahzur olmadığını aksine sevaba vesile olacağını “namaz hayır ziyadesidir” buyurarak belirtmiştir⁵⁹. Geç kalanlarla birlikte namazın bir daha kılınması ile cemaatin faziletine iştirak edilmekte, oluşabilecek fitne veya dedikodunun önüne geçilmektedir. Çünkü cemaate devam etmemek; dedikoduya ve müslümanların dağılmasına sebep olur⁶⁰. Nitekim Hz. Osman muhasara altında iken, kendisine bir kimse gelip, fitnenin imamının namaz kıldırıldığını ve onunla birlikte namaz kılmaktan kaçındığını söyleyince o, “namaz insanların yaptığı işlerin en iyisidir, insanlar iyi bir şey yaparlarsa sen de onlarla beraber yap” demiş⁶¹, müslümanların bölünmesini engellemeye çalışmıştır.

Beş vakit namazı cemaatle kılmanın üzerinde bu kadar durulmasının önemli gerekçeleri vardır. Bunlardan biri, cemaatin dini muhafaza edeceği, cemaatten uzak kalındığında gaflete, dalâlete düşüleceğidir. Hz. Peygamber, “Ya bazı kimseler, cemaate gelmemekten vazgeçerler ya da Allah onların

⁵⁷ Buhârî, Ezan 33. Hadîsin devamı şöyledir: “Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız” (Yâsîn (36), 12) âyetindeki “iz” kelimesini Mucâhid, adımlar diye tefsir etmiş ve namaz için yürürken ayaklarının bıraktıkları izlerdir, demiştir ki bu âyetin sebep-i nüzulü olarak da hadisteki bu olay nakledilmektedir. Hadîste ayrıca, bu âilenin yer değiştirmesine izin verilmemesinin başka bir gerekçesi olarak Hz. Peygamber’in, Medine’nin o bölgesinin ıssız kalmasını doğru bulmadığı da geçmektedir. Burada söz konusu olan yakında mescid yok iken üşenmeyip beş vakit namazı mescidde kılmaktır. Çevrede birden fazla mescid varsa sevap fazla olsun diye civardaki mescidi bırakıp uzak mescide gitmek, civardaki mescidin körlenmesi gibi bir mahzur taşımaktadır. Bu durumda yakın mescidi zikrullah ile mamur etmekteki sevap daha büyük olur. Bk. Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 610.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, Salât 49. Bu müjdeyle ilgili olarak şu hadîsi örnek vermek mümkündür: Karanlık bir gecede ashâbtan iki kişi, mescidde Hz. Peygamber’in yanından ayrıldılar. Önlerinde ışık saçan iki lamba vardı. Yolda ayrılınca o lambalar da ayrıldı ve herbiri kendi evlerine gidinceye kadar beraber bulundu. (Buhârî, Salât 79). Onların böyle mükâfatlandırılmaları, Hz. Peygamber ile beraber bulunmaya gayret etmeleri ve yatsıyı kılmak için beklemeleridir. Aydınlatma veya başka herhangi bir lüksün olmadığı o devirde gece karanlığına kalmışlardır.

⁵⁹ Müslim, Mesâcid 26, 242.

⁶⁰ Davudoğlu, *Müslim Tercemesi* III, 383.

⁶¹ Buhârî, Ezan 56.

kalplerini mühürler. Sonra onlar gafillerden olurlar”⁶² buyurarak cemaate katılmamanın neticelerini bildirmiştir. Abdullah b. Mes’ûd da meselenin önemini şöyle izah etmiştir: “Kim müslüman olarak Allah’a kavuşmak isterse beş vakit namazını, ezan okunan yerde kılsın. Resûlullah (s.a.), bize sünen-i hüdayı (hidâyetin kendisi olan yolu) öğretti. Ezan okunan mescidde namaz kılmak sünen-i hüdadandır. Allah, Peygamberiniz’e (s.a.), hidayet sünnetlerini bildirmiştir. Yemin ederim ki kim namazı evinde kılsa Nebiniz’in (s.a.) sünnetini terketmiş olur. Peygamber’in sünnetini terkederseniz dalâlete düşmüş olursunuz. Ben bizi biliyorum, aramızda münafık olduğu bilinenlerden başka hiç kimse cemaatten geri kalmazdı. Vallahi ben, saf girinceye kadar iki kişiye tutunarak mescide getirilenleri bilirim”⁶³. Bu rivâyetin birinde Abdullah b. Mes’ûd “Peygamber’in sünnetini terkederseniz küfre düştünüz”⁶⁴ demiştir ki konunun ciddiyeti daha belirgin hale gelmektedir. Anlaşıldığına göre cemaat ile namaza devam etmek; hidâyete götüren yola devam etmektir. Bunun için müslümanı küfre ve dalâlete düşmekten korur.

2. Hadîsin Metni

Cemaatle namaz kılmak konusuna bu kadar ehemmiyet verilince cemaate katılmayanların tehdit edilmiş ve uyarılmış olmaları pek tabiidir. İnceleyeceğimiz hadîs, Sahîhayn başta olmak üzere pekçok hadîs kaynağında yer almaktadır⁶⁵. Hadîsin sahâbî râvileri, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mes’ûd, Usâme b. Zeyd ve Abdullah b. Ümmi Mektûm’dur. Rivâyetleri biraraya getirmek suretiyle oluşturduğumuz metnin anlamı şöyledir:

“Hz. Peygamber, yatsıyı gecenin üçte birine veya ona yaklaşık bir zamana kadar geciktirdi, mescide geldiğinde insanların yorgun ve halkalar halinde dağınık bir şekilde oturduklarını, hatta bazı kimselerin bulunmadığını gördü. Hz. Peygamber, Ebû Hüreyre’nin ifadesine göre onun daha önce görmediği kadar kızmış ve şöyle buyurmuş: ‘yemin olsun ki onlardan biri iyi bir kemik parçası ve iyi iki paça bulacağını bilse yatsıda bulunurdu, onlar namazdan geri kalıyorlar, halbuki namazda olanı bilselerdi emekleyerek de olsa gelirlerdi. Muhammedin nefsi elinde olana yemin olsun, içimden öyle geçti ki gençlerime, benim için odun kümeleri hazırlamalarını emredeyim,

⁶² İbn Mâce, Mesâcid 17.

⁶³ Müslim, Mesâcid 256, 257; İbn Mâce, Mesâcid 14. Sünen-i hüda; dini tekmil için devam üzere ibadet olarak yapılan sünnetlerdir. Ezan ve cemaatle namaz gibi. Bunları terk mekruhtur, dolayısıyla bunları terketenler kınanmayı hak ederler. Bk. *Davudoğlu, Müslim Tercemesi* III, 681.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, Salât 46.

⁶⁵ Hadîs, kaynaklarda kırktan fazla yerde geçmektedir. Bunun, sıhhat açısından yeterli olduğuna kanaat getirip senedleri inceleme cihetine gitmedik.

sonra namazı emredeyim, ezan okunsun sonra namaza durulsun. Bir kimseye emredeyim insanlara namaz kıldırırsın ve ben de dönüp gideyim, bizimle beraber namaz kılmayıp bu namazdan geri kalanların evlerini araştırayım ve evlerini üzerlerine ateşle tutuşturayım”⁶⁶.

3. Hadîsin Tahlîli

a. Sebeb-i vurûdu, hadîsin muhatapları

Rivâyetlerdeki farklılıklardan hareket ederek hadîsin sebeb-i vurûdunu ve hadîste bahsedilenlerin kimler olduğunu belirlemek mümkündür. Rivâyetlerin hemen hemen tamamına göre, Hz. Peygamber’in bu sözleri söyleme-sindeki sebep, cemaatte bazı kimselerin bulunmamasıdır. Bir rivâyette ise hadîs, âmâ olan sahâbî İbn Ümmî Mektûm’un ve aynı durumdaki bir başka-sının özürlerini beyan ederek “namaza gelmesek olur mu” sorusuna ruhsat bulamadığını söyledikten sonra vârid olmuştur. Bir rivâyette ise Hz. Pey-gamber, cemaate gelmeyenlere tepki ifade eden sözleri söyledikten sonra Abdullah b. Ümmî Mektûm izin isteğinde bulunmuştur⁶⁷.

Hadîste tenkit edilenlerin kimler olduğu hakkında farklı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Rivâyetlerden biri “Münafıklara en ağır gelen namaz geç kılınan yatsı ile sabah namazlarıdır. Yatsı ve sabah namazında olanı bilseler sürünerek de olsa gelirlerdi. Sizden biri semiz bir koyunun kemiği veya iki güzel paça bulsa toplu halde gelirdiniz”⁶⁸ diye başlamaktadır. Burada namaz için cemaate gelmemek, münafıkların bir özelliği olarak zikredilmektedir. İbn Mes’ûd’un “nifakı malum münafıktan başka kimse namazdan geri kalmazdı”⁶⁹ sözüyle de Resûlullah’ın (s.a.), evleriyle beraber yakmak istediği kişilerin münafıklar olduğu belirtilmiştir⁷⁰. Ancak münafıkların gösteriş için namaz kıldıklarını Hz. Peygamber biliyordu ve onları bunun

⁶⁶ Muvatta, Salâtu'l-cemâa 3; Ahmed b. Hanbel I, 394, 403, 422, 449, 450, 461; II, 244, 292, 314, 319, 367, 376, 377, 416, 424, 472, 480, 526, 531, 537, 539; V, 206; Dârimî, Salât 54; Buhârî, Ezan 29, 34; Ahkâm 52; Husumât 5; Müslim, Mesâcid 251, 252, 253; Tirmizî, Salât 48; Ebû Dâvûd, Salât 46; İbn Mâce, Mesâcid 17; Nesâî, İmâmet 49; Abdurrezzak, *Musannef* I, 517-518, 522 (Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemnâm, es-San’ânî, *el-Musannef*, I-XI, Beyrut, 1390/1970); Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XIX, 371 (Suleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, I-XX, Musul, 1404); *el-Mu’cemu’s-sagîr* II, 57 (I-II, Beyrut, 1403); Beyhakî, *Sünen* III, 172 (Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhaki’l-kubrâ*, I-X, Mekke, 1414).

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel III, 423; Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr* XIII, 86, 87 (Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, I-XVI, Beyrut, 1415, tahkik ve neşir Şuayb el-Arnaut); Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* II, 169 (Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu’z-zevâid ve menbeu’l-fevâid*, I-X, Beyrut, 1412); İbn Hacer, *Fethu’l-bâri* II, 128 (Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu’l-bâri*, I-XIII, Beyrut, 1379).

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel II, 424, 531; Buhârî, Ezan 34; Müslim, Mesâcid 252.

⁶⁹ Müslim, Mesâcid 256, 257; İbn Mâce, Mesâcid 14.

⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-bâri* II, 127.

için cezalandırma yoluna gitmemiştir. Başka bir olayda da münâfıkların niyetlerini bildiği halde ceza vermekten vazgeçmiş ve “Muhammed ashabını öldürüyor demesinler” buyurmuştur⁷¹. Dolayısıyla söz konusu hadîsin, cemaati terkeden münafıklar hakkında söylenmediği ifade edilmiştir. Buna göre münafıklardan söz edilmesinin sebebi, cemaati terketmenin, müminlerin değil, münafıkların sıfatı olduğunu hatırlatmaktır. Hadîs, münafıklara benzetmekten sakındırarak müslümanları eğitmek için vârid olmuştur⁷². Zaten Hz. Peygamber’in münafıkları tanımladıktan sonra “Sizden biri semiz bir koyunun kemiği veya iki güzel paça bulsa toplu halde gelirdiniz” diye hitabı orada bulunanlara yönelterek sözüne devam etmesi, müslümanlara münafıklara benzememeleri yönünde ikazdır. Menfaatleri için müslüman görünen münafıklar gibi az bir yiyeceğin peşine düşerek maddî menfaatleri öne geçirmemeye dikkat edilmesini istemektedir.

“Özürleri olmadığı halde evlerinde namaz kılanların üzerlerine evlerini yakayım”⁷³ rivâyetine göre namaza gelmeyenler, müslümanlardır. Çünkü münafıklar, yalnız iken namaz kılmazlar.

“Ezanı duydukları halde namaza gelmeyenleri evlerinde iken yakayım”⁷⁴ ve “mescidin etrafında oturup yatsıda cemaate gelmeyenler ya buna son versinler ya da evlerinin etrafını odun kümeleri ile yakarım”⁷⁵ rivâyetlerine göre namaza gelmeyenler mescidin etrafında oturup ezanı duydukları halde namaza gelmeyenlerdir.

“Hz. Peygamber, öğle namazını güneş tepe noktasından batı tarafına meylettiği zaman kıldırıldı. Arkasında bir-iki saf vardı. İnsanlar kaylulede ve ticarete idiler”⁷⁶ rivâyetinde ise namaza gelmeyenler, dinlenmeye ve ticarete dalıp namazda bulunmayanlardır.

Hadîste, cemaate gelmedikleri için kınananların erkekler olduğu da anlaşılmaktadır. Kullanılan “adam” kelimesi kadın ve çocukları hâriç bırakmaktadır. Onlar, cemaate katılmakla mükellef değildirler. Nitekim bir rivâyet “Evlerde kadınlar ve çocuklar olmasa gençlerime namaza gelmeyenlerin evlerini içindekilerle beraber yakmalarını emrederdim”⁷⁷ buyurulmuştur. Hatta bu rivâyete göre tehdidin uygulanmasına, kadın ve çocuklar mânidir⁷⁸.

⁷¹ Buhârî, Menâkıb 8.

⁷² Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* II, 127; Davudoğlu, *Müslim Tercemesi* III, 673-677, 681.

⁷³ Ebû Dâvûd, Salât 46.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel II, 539; Buhârî, Ezan 34.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel II, 292, 319.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel V, 206.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel II, 367; Tayâlisî, *Müsned* VI, 398.

⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* II, 129; Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 604.

Hız. Peygamber, erkekler cemaatle namaz kılmak gerekirken evlerinde oturdukları için tepki göstermekte o kimselerin evlerini yakmaktan bahsetmektedir. Buna göre erkekler, namaz vakti evlerinde veya herhangi bir yerde oturmayıp namaza katılmalıdırlar, sonucu çıkmaktadır.

Tehdidin, cemaati terkedenlere değil de namazı terkedenlere yapıldığı da akla gelebilir, ama “Ya cemaati terkten vazgeçerler, ya da evlerini cayır cayır yakarım”⁷⁹ buyurulması, maksadın namazı terkedenler değil, münafık olsun olmasın cemaatle namazı terkedenler olduğunu göstermektedir.

b. Hangi namaz olduğu

Hadîste bahsedilen namazın hangi namaz olduğuna dair üç farklı rivâyet bulunmaktadır. Bir rivâyette, Usâme b. Zeyd’e “orta namazı”nın hangi namaz olduğu sorulmuş, o da öğle namazı olduğunu söylemiş ve delil olarak şu olayı nakletmiş: “Birgün Hz. Peygamber, öğle namazını güneş meylettiği zaman kıldırdı, arkasında bir-iki saf vardı. İnsanlar, kaylulede ve ticaretle idiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, “Namazlara ve orta namazına devam edin. Allah’a bağlılık ve saygı içinde namaz kılın”⁸⁰ âyetini indirdi ve Resûlullah (s.a.) da “muhakkak birtakım adamlar ya cemaati terketmeye son verirler veya evlerini yakarım” buyurdu⁸¹.

Ebû Hüreyre’den gelen rivâyetlerin bazılarında hangi namaz olduğu belirtilmemişken⁸², çoğu rivâyette ise bahsi geçen namazın yatsı namazı olduğu açıkça ifade edilmektedir⁸³.

Abdullah b. Mes’ûd’dan gelen rivâyetlerde bahsedilen namaz, Cuma namazıdır. Hz. Peygamber, Cuma namazına gelmeyen bazı kimseler için “içimden öyle geliyor ki bir kimseye insanlara namaz kıldırmasını emrederim, sonra cumaya gelmeyen kişilerin üzerine evlerini yakayım” buyurmuştur⁸⁴. İbn Mes’ûd’un rivâyetinin Ebû Hüreyre’nin rivâyetini tefsîr ettiği, dolayısıyla bahsi geçen namazın Cuma namazı olduğu belirtilmiştir⁸⁵.

Hadîste bahsedilenlerin farklı kimseler olmasının mümkün olduğu gibi

⁷⁹ İbn Mâce, Mesâcid 17.

⁸⁰ el-Bakara (2), 238.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel V, 206; İbn Mâce, Mesâcid 17. İbn Mâce’deki rivâyette hadîsin son cümlesi bulunmaktadır.

⁸² Ebû Dâvûd, Salât 46.

⁸³ Ahmed b. Hanbel II, 244, 480; Buhârî, Ezan 29; Ahkâm 52; Müslim, Mesâcid 251.

⁸⁴ Bk. Ahmed b. Hanbel I, 403, 422, 449, 450, 461; Müslim, Mesâcid 254; Hâkim, *Müstedrek*, I, 430; Beyhakî, *Sünen* III, 172.

⁸⁵ İbn Abdilber, *Temhîd* XVIII, 335 (Ebû Umer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber, *et-Temhîd*, I-XXIV, Mağrib, 1387).

farklı vakitlerin zikredilmesi, Hz. Peygamber'in uyarısının birkaç kere yapıldığı ihtimalini de akla getirmektedir.

c. Uygulamaya kimlerin katılacağı

“Evleri yakma” meselesi, Hz. Peygamber'in o anda içinden geçenlerdir. O (s.a.), cemaate katılmayanların evlerini yakma işini kimin yapacağından da söz etmiştir. Ancak rivâyetlere göre bu eyleme katılanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hz. Peygamber, cemaate katılmayanların evlerini onların üzerlerine yakmayı içinden geçirdiğini bizzat belirtmiştir⁸⁶. Bir başka rivâyette yanlarında odun kümesi bulunan bir grupla beraber gidecek ancak yine kendisi yakacaktır⁸⁷. Bir diğer rivâyette ise beraberinde bulunanlarla cemaate gelmeyenlerin evlerini birlikte yakmayı içinden geçirdiğini söylemiştir⁸⁸. Başka bir rivâyet, “gençlerime emredayim odun huzmeleri ile namaza gelmeyenlerin üzerlerine evlerini yaksınlar” anlamındadır⁸⁹.

Rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in, içinden geçirdiği yakma işinde kendisinin yanında, bu işi ashâbına da yaptırmayı düşünmesi, odun kümelerini onlara hazırlatmaktan ve bir kimseyi namaza gelmeyenlerin evlerini tesbit etmeye göndermekten söz etmesi⁹⁰, onları da eyleme ortak kılması mânâsına gelmektedir. Buradan hareketle câmilere ve cemaate sahip çıkılarak cemaatle namazı terkedenlere, herkesin özellikle gençlerin tepki vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bir rivâyette odun kümesi hazırlayacak ve yakma işine katılacak gençlerin “Kureyş’li gençler”⁹¹ olmasını da değerlendirmek gerekmektedir. Dini, Medine’ye getiren muhâcirler, orada dinin yerleşmesi-ne ve yaşanmasına da dikkat edeceklerdir.

4. Hadîsin Yorumu

a. Hz. Peygamber'in hadîsteki uslûbu

Yemin ederek, te'kidle belirterek ve mübalağa şiğası kullanarak⁹² ifade

⁸⁶ Müslim, Mesâcid 253.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel II, 539; Müslim, Mesâcid 252; Ebû Dâvûd, Salât 46.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel II, 314.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel II, 244, 367.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel II, 416.

⁹¹ Ebû Nuaym el-İsbahânî, *Müsnedu Ebî Hanîfe* s. 83. (Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî, *Müsnedu Ebî Hanîfe*, Riyad, 1415)

⁹² Zurkânî, *Şerh* I, 379. Muhammed b. Abdülbâki ez-Zurkânî, *Şerhu 'z-Zurkânî*, I-IV, Beyrut, 1411.

ettiği “evleri yakma” arzusu, Hz. Peygamber’in o anda içinden geçenlerdir. O (s.a.), içinden geçenleri uygulamaya koymamıştır. Onun (s.a.) genel uslûbu, Kur’ân-ı Kerîm’de de belirtildiği gibi yumuşak olmasına rağmen,⁹³ böyle ağır bir ifade kullanmasının sebebi ne olabilir. Hz. Peygamber, Hendek Savaşı’nda ikinci namazını kılamadığı zaman müşrikler hakkında da benzer bir ifade kullanmış, “Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun” diye beddua etmiştir⁹⁴. Anlaşılan bu uslûbu kullanması, onun (s.a.) namaza düşkünlüğünün ve namazın öneminin neticesidir. İncelenen hadîste bahsi geçen kimseler müslüman iseler, münafıklar gibi cemaatle namaza gitmediklerinden tenkit edilmektedirler. “Bizimle münafıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazında bulunmaktır. Onlar bu iki vakte gelmeye güç yetiremezler, gelemeyizler”⁹⁵ hadîsine göre müslümâna yakışan her vakit namazı cemaatle kılmaktır. Cemaate gelmeyenler, münafık iseler zaten böyle bir tehdidi hak etmiş bulunmaktadır.

Bu hadîste Hz. Peygamber’in genel uslûbundan farklı olan bir tavır daha vardır. O da yanlış davranışları açıkça uyarmasıdır. Hz. Peygamber, ashâbında hoş gitmeyen bir şey görürse o kimselerin ismini vermeden olması gerekeni söylerdi. Ama burada, cemaate gelmeyenler biliniyordu ve ağır bir şekilde tehdit edilmişlerdir.

Hz. Peygamber’in içinden geçenleri söylemesi, cemaate gelmeyenler ancak yangın çıkınca mı evlerinden çıkacaklar, anlamında bir tenkitir. Hadîsteki “bir adam insanları bir kemik parçasına veya iki paçaya çağırırsa ona gelirlerdi, onlar namazdan geri kalıyorlar”⁹⁶ ifadesi, Hz. Peygamber’in kınamasındaki uslûp farkının sebebinin izah etmektedir. O da küçük ve önemsiz dünyevî menfaatin uhrevî sevabın üzerinde tutulmasıdır⁹⁷. Câmiye gitmeyenler, “ezanın çağırısına icabet etmiyorlar ama yemek çağırısı olsa icabet ederler” diye tenkit edilmiş olmaktadır.

Hadîsin âmâ olan sahâbî İbn Ümmi Mektûm’un ve aynı durumdaki bir başkasının özürlerini beyan ederek “namaza gelmesek olur mu” sorusuna ruhsat bulamadığını söyledikten sonra vârid olması veya Hz. Peygamber bu sözleri söyledikten sonra onların durumlarını belirterek izin istemesi⁹⁸ şeklindeki rivâyetlerden “âmâ olanlar bile cemaatle namaz kılmaya geliyor da diğerleri niye gelmiyor” mânâsına gelmektedir.

Hz. Peygamber’in tepki göstermesi, namazın cemaatle kılınması gereği-

⁹³ Âl-i İmrân (3), 159.

⁹⁴ Müslim, Mesâcid 202; İbn Mâce, Salât 6.

⁹⁵ Muvatta, Salâtü'l-cemâa 5.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel II, 526.

⁹⁷ Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 606.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel III, 423; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* XIII, 86, 87.

ni yerleştirme tedbiri ve bir eğitim yoludur. O (s.a.), böylece cemaate gelmeyenlerin diğerlerine kötü örnek olmasını engellemek istemiştir. Dinin tedricen gelmesi ve sahâbîlerin ilk nesil olmaları dolayısıyla uygulamada bazı aksamalar görülebiliyordu. Nitekim daha sonraki nesillerde cemaat ile namaz yerleşmişti. Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanlarda gördüğü bazı kusurlara öfkelenen Ebu'd-Derdâ'nın, "Muhammed ümmetinden cemaatle namaz kılmak dışında (kusursuz yaptıkları) başka bir iş görmüyorum"⁹⁹ sözü, konuyla ilgili bir tesbittir.

Buhârî'nin bu hadîsi, *Sahîh*'inin birkaç yerinde zikrettiği halde Temenni bölümüne almadığı üzerinde de durmak gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.), aslında böyle bir şeyi arzulamamakta, temenni etmemekte ancak dinin önemli bir unsuruna riayet edilmediği için tepki göstermektedir. Konunun önemi dolayısıyla böyle bir tenkit ifadesi kullanmış hatta "cemaate gelmeyenler ya buna son versinler ya da evlerinin etrafını odun kümeleri ile yaksın"¹⁰⁰ diyerek sadece tehdit etmiştir. Böylece gerektiğinde değişik cezalandırma yollarını kullanabileceğini belirtmiştir. Böyle bir uslûp, Hz. Peygamber'in dine aykırı durumlarda tâviz vermeyen tutumunun bir göstergesidir.

Hz. Peygamber, niyetini uygulamamış ve kendisinden sonra cemaate katılmayanlar olduğunda böyle bir ceza verilmemiştir. Öyleyse Hz. Peygamber, içinden geçeni söylemeyebilirdi, diye düşünülebilir. Onun (s.a.) içinden geçenler de hak olduğu için söylemesinde bir sakınca yoktur. Söylediğine göre cemaatle namaz kılmamanın fert ve toplumda yol açacağı zararların büyüklüğü, Hz. Peygamber'i (s.a.), bu tarz bir tepki göstermeye sevk etmiş demektir.

b. İtikâdî yönü

Namazın imanla ilgisinin bulunduğu pekçok nistan çıkan sonuçtur. "Mescidlere gelmeyi itiyad haline getirmiş bir adamı gördüğünüz zaman onun imanlı olduğuna şahitlik ediniz. Çünkü "Allah Teâlâ, 'Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, imar ederler"¹⁰¹ buyurmuştur"¹⁰² hadîsinde Hz. Peygamber, namaz ile iman ilişkisine Kur'ân'dan delil göstermektedir. Zira ibadet, inancın davranışlara yansımasıdır. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Müslümanların namaza devam özellikleri olduğu belirtilmektedir¹⁰³. Buna göre din, ibadetle varolmaktadır ve ibadet-

⁹⁹ Buhârî, Ezan 31.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel II, 292.

¹⁰¹ et-Tevbe (9), 18.

¹⁰² İbn Mâce, Mesâcid 19.

¹⁰³ Bk. el-Meâric (70), 22, 23, 34.

ler, gelip geçici değil, sürekli, hayatın bir parçası durumundadır.

Bu çerçevede, incelediğimiz hadîsin bazı rivâyetlerinin “Münafıklara en ağır gelen namaz, yatsı ile sabah namazıdır. O namazlarda ne olduğunu bilseler emekleyerek de olsa o namaza gelirlerdi”¹⁰⁴ diye başlaması, namazdan ve cemaatle namazdan hoşlanmamanın daha çok münafıkların tavrı olduğunu göstermektedir. “En ağır gelen” ifadesi kullanıldığına göre bütün namazlar onlara zor gelmekte ancak uyku ve dinlenme zamanlarına gelen bu iki namaz daha ağır gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de de münafıklar tarif edilirken “namaza kalktıklarında tenbel tenbel kalkarlar” buyrulmaktadır¹⁰⁵. Böylece, müslüman olmanın belirtilerinden birinin cemaatle namaza katılmak olduğu iyice belirmektedir.

Hadîsin bir rivâyetinde “özürleri olmadığı halde evlerinde namaz kılanların üzerlerine evlerini yakayım”¹⁰⁶ ifadesi bulunmaktadır. Mescide gelmeyen bu kimseler evlerinde kıldıklarına göre münafık değil, müminlerdir. Öyle ise inanç olarak münafık değillerdir, ama fiilleri cemaatle namaza katılmaktan hoşlanmayan münafıklara benzemektedir¹⁰⁷.

Münafıkları tanımlayan rivayetler gözönüne alındığında bu olay, birkaç kere olmuştur, denilebilir. Eğer böyle değilse müslümanlar, münafıklara benzeyen davranışlarda bulunmamaları gerektiği konusunda uyarılmış olmaktadır. Bu anlayışla ashâb da cemaatle namazı terkeden kimseye “sen münafık mı oldun” ifadesini kullanmışlardır¹⁰⁸.

c. Fıkî yönü

İncelediğimiz hadîs ve konuyla ilgili diğer naslardan hareketle cemaatle namazın farz olup olmadığı, tek başına kılınan namazın sahîhliği tetkik edilmiştir. Tirmizî, bu hadîsi rivâyet ettikten sonra “Kim müezzini işitir ve kendisini engelleyen bir özürlü olmadığı halde cemaate gitmezse tek başına kıldığı namaz (kâmil bir namaz olarak) kabul edilmez”¹⁰⁹ hadîsinin pekçok sahâbîden rivâyet edildiğini belirttikten sonra ilim adamlarının, “Bu, ağır ve çok önemli bir sözdür. Özürlü yoksa hiç kimseye cemaati terk ruhsatı yoktur” dediklerini nakleder. Daha sonra konuyla ilgili İbn Abbas’ın bir görüşüne

¹⁰⁴ Bk. Ahmed b. Hanbel II, 531; Buhârî, Ezan 34; Müslim, Mesâcid 252.

¹⁰⁵ en-Nisâ (4), 142; et-Tevbe (9), 54.

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, Salât 46.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri* II, 127. Konuyla ilgili izahlar için bk. Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 615-616; Yeniel-Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, II, 375. (Necati Yeniel-Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, I-XVI, İstanbul, 1987-2003.)

¹⁰⁸ Müslim, Salât 178, 179.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, Salât 46; İbn Mâce, Mesâcid 17.

yer verir. İbn Abbas'a gündüz oruç tutup gece namaz kılan bir kimse, cuma-ya ve cemaate katılmazsa durumunun ne olacağı sorulmuş, o da "o kimse cehennemdedir" demiştir. Mücahid, İbn Abbas'ın sözünü "Cumadan ve cemaatle namazdan yüz çevirerek, küçük görerek, önemsemeyerek katılmazsa cehennemdedir" diye anlamak gerektiğini söylemiştir¹¹⁰.

Aynı çerçevede cemaatle namazın farz-ı ayn olduğunu söyleyenler, incelediğimiz hadîsle istidlâl etmişlerdir. Farz-ı kifâye olsaydı, Peygamber (s.a.) ve ashâbının ona devam etmesi yeterliydi. Sünnet olsaydı, Hz. Peygamber ev yakmaktan bahsetmezdi, O (s.a.), hak olan birşeyi yapmaya niyet eden bir kimsedir. Konuyla ilgili başka deliller de bulunmaktadır. "Farz namazların dışında en efdal namazınız evinizde kıldığınız namazdır"¹¹¹ hadîsi, farz namazların başka yerde kılınmasının doğru olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde savaşta dahi namazı cemaatle kılmak, cemaatin farz olduğuna delâlet eder. Yine mescide götürecek kimsesi olmasa da âmânın ezanı duyduğunda icâbet etmesi emredildiğine göre farz olan namazlar mescidde kılınmalıdır. Şartlardan veya kişiden kaynaklanan zorluklara rağmen ruhssat verilmemesi, cemaatle namaz kılmanın farz-ı kifâye veya sünnet olmadığını gösterir. Bazıları cemaatle namaza, sünnet-i müekkede demişlerdir. Ancak sünnet ile vâcibin kastedildiği belirtilmiştir. Vâcibe, sünnet denilmesi, vucûbu sünnetle sabit olduğundandır. Dolayısıyla cemaate devam etmek farzdır, sonucu çıkarılmıştır¹¹².

Bazı âlimler ise cemaatin farz olmadığını yine bu hadîsten istinbat etmişlerdir. Resûlullah (s.a.), cemaate gitmeyenlerin yanına gitmek istemiştir. Cemaat farz olsaydı, kendisi terketmek istemezdi. Aynı şekilde cemaate devam farz-ı ayn olsaydı, Hz. Peygamber terkedenlerin evlerini üzerlerine yakmakla tehdit ettiği zaman yalnız kılınan namazın sahîh olmadığını söylerdi. Yine evleri yakma tehdidinde bulunduktan sonra yakmaması, onlarla ilgili bu uyarıdan başka bir şey yapmaması, cemaate devam etmenin farz olmadığına delâlet eder. Hz. Peygamber, gönlünden geçirmiş fakat yapmamıştır. Ayrıca hadîste bahsi geçen namazın Cuma namazı olduğu, dolayısıyla diğer namazlarda cemaatin farz-ı ayn olmadığı anlaşılmaktadır, sonucunu çıkarılmıştır¹¹³.

¹¹⁰ Abdurrezzak, *Musannef* I, 519; Tirmizî, *Salât* 48.

¹¹¹ Muvatta, *Salât* 'l-cemâa 4.

¹¹² Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 3 (Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, el-Muğnî, I-X, Beyrut, 1405); İbn Ruşd el-Kurtubî, *Bidâyetu'l-muctehid* s. 102 ve devamı (Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ruşd el-Kurtubî, *Bidâyetu'l-muctehid*, Beyrut, ts.); İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, II, 125-127; Suyûtî, *Mebhut* I, 167 (I-XXX (15 mücellid) Mısır, 1324); Muhammed San'ânî, *Subulu's-selâm* II, 18 (Muhammed b. İsmail es-San'ânî, *Subulu's-selâm*, I-IV, Beyrut, 1379). Bu kaynaklarda konuyla ilgili hadîslerden hareket edilerek geniş değerlendirmeler yapılmıştır.

¹¹³ Bk. İbn Abdilber, *Temhid* XVIII, 334.

Aynı görüş doğrultusunda bir kısım âlimler, hadislerde cemaatle namazın yirmi yedi kat daha fazla sevap olmasından bahsedilerek bir kıyas yapılmasının, tek başına kılınan namazın da bir derecesi olduğunu gösterdiğini söylemişlerdir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı yalnız kılınan namazın hiçbir fazileti hatta câiz olmaması icap ederdi. Hz. Peygamber, daha önce o vaktin namazını tek başına kılmış olan kimseye, mescide geldiğinde cemaatle namaz kılınıyorsa o namaza katılmalarını söylemiş ve ikinci olarak kılınan namazın *nâfile* olacağını belirtmiştir¹¹⁴. Cemaat farz-ı ayn olsaydı Resûlullah (s.a.), o kimseye ilk kıldığı namazın farz olarak kabul edilmediğini söylerdi. "Namaz konusunda insanların en büyük sevaba nâil olanı mescide derece derece uzaktan gelenlerdir. İmam ile beraber kılalım diye namazı bekleyen kimse de hemen kılıp yatandan daha büyük sevaba ulaşır"¹¹⁵ hadîsi cemaatle namaza gelmeyen namazının kabul edilmeyeceğinden bahsetmemektedir. Bu rivâyetlere göre namazın sahîh olması için cemaat şart değildir.

Hz. Peygamber'in cemaati bırakıp namaza gelmeyenlerin evlerine gitmeyi içinden geçirmesinden hareketle, bir özür sebebi ile cemaate gitmemek câizdir, sonucu çıkarılmıştır. İmam olan kişi de gerektiğinde cemaatle namazı bırakabilir¹¹⁶. Ancak her durumda namaz, cemaatle kılınmaya devam etmelidir. Bunun için O (s.a.), yerine başkasını imam olarak bırakarak gitmekten söz etmiştir. Bu ifadeden hareketle bir maslahattan dolayı kendinden daha üstün kimse varken başka bir kimsenin imam olması câizdir, denilmiştir¹¹⁷.

Hz. Peygamber'in ifadesinden cemaate gelmeyenlere ceza gerekip gerekmediği değerlendirilmiş, Onun (s.a.) sözlerinin, açık bir kınama olduğu, azarlama, uyarı, tehdit ve bu yanlış tutumdan onları vazgeçirme anlamları taşıdığı¹¹⁸, hakikaten yakmak istemediği, konunun önemi dolayısıyla bu seviyede uyarı yapıldığı belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in ağır bir tenkit ile yetinip cemaate gelmeyenlere ceza vermemesi, ceza gerektiren bir iş hususunda evvela uyarıda bulunmak, gerekirse tehdit etmek lazım geldiğini gösterir. Mefsedet, tehditle giderilebilirse onunla yetinilir, cezaya başvurulmaz.

Bununla birlikte âlimler, özürsüz cemaati terk etmenin, ta'zîr gerektirdi-

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, Salât 56; Nesâî, İmâmet 53, 54.

¹¹⁵ Buhârî, Ezan 31.

¹¹⁶ Hz. Peygamber'in hastalanınca imamlığı bırakması için bk. Müslim, Salât 90. Hz. Peygamber'in, aralarındaki bir anlaşmazlığı gidermek için Benî Amr b. Avf kabilesine gitmesi için bk. Müslim, Salât 102.

¹¹⁷ Konuyla ilgili izahlar için bk. Davudoğlu, *Müslim Tercemesi* III, 673-677; Yeniei-Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* II, 374.

¹¹⁸ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* XIII, 79, 92; İbn Abdilber, *Temhid* XVIII, 337.

ği sonucunu çıkarmışlardır. Cemaati terk eden kimsenin toplum içindeki değeri düşer, böyle kimselerin şehâdeti kabul edilmez. Hz. Peygamber, cemaate gitmeyen kimselere tepki gösterdiği için cemaate gitmeyen kimsele- re ses çıkarmayan kimselerin de günaha girecekleri ifade edilmiştir. Hatta bir yerin ahâlisi cemaati tamamen terkederlerse onlara savaş açılır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ezan, mescid ve cemaatle namaz o bölgede tamamen iptal edilmiş demek olur.

Bu değerlendirmeler, beş vakit namazla ilgilidir. Hadîsin bazı rivâyetle- rinde Cuma namazından sözedilmesi ile ilgili burada değerlendirme yapma- ya gerek yoktur. Çünkü Cuma namazı için cemaat şarttır, tek başına Cuma namazı kılınmaz.

Namazla ilgili ahkâmıdan ayrı olarak hadîsten şu neticeler de çıkarılmış- tır. Evlerin yakılmasından hareketle malla ceza vermek câizdir, denilmiştir. Cemaate gelmeyenler, evleri yakılarak dışarı çıkarılmak istendiğinden bir hak için aranan kimseyi evinden çıkarmak ve bu uğurda her çareye başvur- mak, mücrimleri hile ile yakalamak câizdir denilmiştir¹¹⁹. Aynı şekilde günahkârlar ve davalılar, zanlılar gerektiğinde evlerinden çıkarılır¹²⁰.

d. Psikolojik yönü

Namazın insan psikolojisine sağladığı faydaların yanında, namazı cema- atle kılmanın da pekçok faydası bulunmaktadır. Cemaatle namaz kılmaya devam etmek, diğer insanlarla aynı mekânda aynı işi yapmak demektir. Bu birlik ve beraberlik, hayata anlam katan, amaç kazandıran etkenlerden biri- dir. Ayrıca cemaate devam, kişinin diğer insanlarla ilişkilerini düzene sokar. Çünkü cemaate devam etmekle toplum içinde nasıl davranılacağı, yani edep öğrenilmiş olur. Bu suretle fert olarak uyumlu bir kimse haline gelir ve neticede toplumsal uzlaşmaya katkı sağlanır. Sürekli cemaate katılmak, bireyin aynı inancı taşıyan kimselerle kaynaşması için önemli bir nedendir. Devamında başkalarına güven duygusu artar ve bu duygular huzurlu bir hayat yaşamasına etki eder. Câmide cemaate sürekli katılmanın en önemli faydalarından biri de değerlere bağlanmasını öğretmesidir¹²¹.

Beş vakit câmiye giden kimse, kendini bir cemaatin mensubu olarak hissettiğinden yalnız değildir ve yalnızlığın verdiği vesvese, rûhî çöküntü içinde olmak gibi olumsuz duygulara kolayca yenilmez. “Cemaat olunuz (cemaate devam ediniz), bölünmekten kaçının, şeytan tek başına olanlarla

¹¹⁹ Davudoğlu, *Müslim Tercemesi* III, 677.

¹²⁰ Buhârî, *Husumât* 5; *Ahkâm* 52.

¹²¹ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Ekerim, *Namaz* s. 12-13. (Esma Sayın Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İstanbul, 2006.)

beraberdır. Şeytan, iki kişi de olsa cemaat halinde olanlardan uzaktır”¹²² hadîsinde de belirtildiği üzere şeytan tek başına olan kimselerde daha etkili olur. Ayrıca birbiriyle ilgili olan insanlar, gerektiğinde yardımlaşırlar, bir dayanışma içindedirler, bu da yalnız olmadığını bilmenin mutluluğu için bir sebeptir.

Câmide bulunmak, okunan Kur’ân-ı Kerîm ve vaazdan mânevî haz alıp rahatlamaya imkân sağlar. Câmiye gidip gelmek, ibadeti daha canlı bir şekilde yapmaya vesile olur.

Birlik içinde bulunmak, aynı şeyleri paylaşmak, feyz ve berekete yol açar. Hadîslerde övülen “gönlü mescitlere bağlı olan kimselerin”¹²³ bu bağlılıkları, şüphesiz cemaatle namazdan elde ettikleri feyz sonucu oluşmuştur. Ayrıca mescidlere olan sevgi, cemaate devam eden kişi ile mekân arasında bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Câmilerin “Allah’ın evi” olarak isimlendirilmiş olması o mekânların diğer yerlerden farklı olduğunu gösterir ve müslümanın gönlünün câmilere meyletmesine sebep olur.

Cemaatle namaz, vakti kullanmasını öğretir, kişiye tertip, disiplin ve atiklik, canlılık sağlar, tenbelliği önler. “Allah’ın hataları silip dereceleri yükselttiği şey, güçlülere rağmen abdesti güzelce almak, uzak yerlerden mescidlere gelmek, namazı kıldıktan sonra diğer namazı beklemektir. İşte bu ribattır (gerçek bağlılıktır)”¹²⁴ ve “ribatın en hayırlısı bir namazdan sonra diğer namazı beklemektir”¹²⁵ hadîslerinde zor şartlara dayanan müslümanlar övülmektedir. Hadîste namazı beklemek için mescidde durmak için kullanılan “ribat” kelimesinin, sınırda nöbet tutmak mânâsı da vardır. Askerin sınırda beklediği gibi bu kimseler, bir namazdan sonra diğer namazı gözlemektedirler. Böyle disiplinli bir hayat yaşadıklarından gerektiğinde savaşmakta zorluk çekmezler.

Namazı cemaatle kılmak, namaza özen göstermeyi sağlar. Hz. Peygamber, münafığın namazı vaktin son anlarına kadar bıraktığını anlatır¹²⁶. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi namaz konusunda tenbellik münafıkların özelliklerindendir.

Sürekli cemaatle namaz kılan kimse düzenli olmayı öğrenir. Görünüşteki düzenin, kişinin iç âlemiyle ilgisi vardır. Hz. Peygamber, safları düzgün tutmakla ilgili olarak “Allah’ın kulları! Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da

¹²² Tirmizî, Fiten 7.

¹²³ Buhârî, Ezan 36.

¹²⁴ Muvatta, Kasru’s-salât 55. Müslim, Tahâret 41.

¹²⁵ Abdurrezzâk, *Musamef* I, 521.

¹²⁶ Bk. Müslim, Mesâcid 195.

Allah yüzlerinizi başka başka tarafa çevirir¹²⁷, safları düzgün tutunuz, yoksa kalpleriniz ihtilaf eder” buyurmuştur¹²⁸.

İncelediğimiz hadîs, insanın bazı psikolojik özelliklerini de haber vermektedir. Bunlardan biri, insanın rahatına düşkün bir yapıda olmasıdır. Cemaate katılmayan kimse, tenbelliği sebebiyle katılmamaktadır. Diğer özellik de “Onlardan veya sizden birine iki güzel paça veya semiz bir koyun kemiği verilse namaza herkes gelir”¹²⁹ ifadesine göre mescidde bulunanlar da bulunmayanlar da dahil olmak üzere insanoğlunun menfaatine düşkünlüğüdür. Yatsıya gelmeyenler, dünyevî menfaatleri olsa gece karanlığında yarışacaklardı. Diğer yandan hadîste geçen “mirmât”, davarın iki tırnağı arasındaki azıcık et parçasıdır¹³⁰. Bu kelimenin oyunlarda kullanılan ok mânâsı da vardır. Yani insan, oyun-eğlence ve küçük de olsa dünyevî menfaatin düşkünüdür, bunların peşinden gider¹³¹.

e. Sosyolojik yönü

İslâm Dini’nde başta ibadetler olmak üzere pekçok sosyal faaliyete, ortak teşebbüse önem verilir. İbadetlerin bir kısmında hem zaman hem de mekânda birlik bulunmaktadır. Farz olan bir aylık oruç, herkesin istediği bir zamanda değil de dinde belirlenmiş olan aynı ayda tutulur, bir bölgede oruç tutanların iftarı beraberce yapmaları ile mekânda da birlik sağlanır. Hac da sene içinde herhangi bir yerde veya dönemde değil, aynı yerde ve aynı günlerde yapılır. Böylece ibadetlerde maksadın sadece oruç tutmak veya Kâbe’yi ziyaret etmek olmadığı, bunların birarada yapılmasının istendiğini göstermektedir. Beş vakit namazı birlikte kılmak da müslümanları aynı zaman ve mekânda birleştirmektedirler.

Hız. Peygamber’in namazı cemaatle kılmayı ısrarla belirtmesi, namazın topluma kazandıracağı pekçok fayda sebebiyledir. Cemaatle kılınan namaz, İslâm toplumunun unsurlarının oluşmasına katkı sağlamakta önde gelen etkenlerden biridir. Resûlullah’ın (s.a.), namazı başka yerde kılıp da mescide gelen bir kimsenin, mescidde bütün cemaatin o namazı kıldıklarını görürse cemaate katılmasını emretmesi¹³², sosyal birliği muhafaza etmeye yönelik bir tedbirdir. Aynı şekilde bayram namazına kadın ve çocukların da çağırılma-

¹²⁷ Buhârî, Ezan 71; Müslim, Salât 128.

¹²⁸ Nesâî, İmâmet 26.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel II, 480, 531.

¹³⁰ Bk. Abdurrezzâk, *Musannef* I, 522; Buhârî, Ezan 29; Ahkâm 52.

¹³¹ İbn Abdilber, *Temhîd* XVIII, 339; İbn Hacer, *Fethu’l-bâri* II, 130, Suyûtî, *Tenvîru’l-havâlik* I, 115 (Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tenvîru’l-havâlik*, I-II, Mısır, 1389).

¹³² Ebû Dâvûd, Salât 56

sı¹³³, toplumun her ferdinin namazda birleşmesini sağlamak içindir. Nitekim cemaatin sayısının fazla olması sevabın artmasına sebep olduğu bildirilmiştir. Allah Teâlâ, cemaatin kalabalık olmasından memnun olmaktadır¹³⁴.

Toplumda olması istenen pekçok özellik namaz sayesinde oluşur. Müslümanın ilk toplum terbiyesi cemaatle namaz kılmakla başlar. Cemaatle namaz, özellikle çocuklar ve gençler için dini öğrenmeye vesiledir. Bu yolla, İslâm idrâk edilmektedir.

Namaz ile sosyalleşme arasında apaçık bir ilgi vardır. Cemaatle kılınan namaz şekilsiz kitlenin, insan topluluğu haline dönüşmesi için fayda sağlar¹³⁵. Çünkü insanlar, aynı amaç etrafında toplanır. Cemaatle namaz kılan kimse, bir lidere iktida etmeyi de öğrenir. Cemaatle namaz kılmak, toplum bilincinin oluşması için bir başlangıçtır. Aksi ise toplum bilincinin kaybına sebep olur.

Her namazın belli bir vaktinin olması ve günde beş vakit buna dikkat edilmesi, toplumsal düzeni ve disiplini sağlamakta önemli bir etkidir. Namazlara özen gösterenler, diğer işlerde de titiz davranırlar.

Cemaat olmak, câmide biraraya gelmek toplumdaki farklılıkları giderir. Bu sebeple birliğe ulaşmada en etkili vasıta namazdır. Günde beş vakit camide biraraya gelen kimselerin renk, dil, mevki, ekonomik ve siyasi görüş farkı kendiliğinden silinecektir.

Cemaatle namaz ile oluşan birlik, diğer müslümanların dertleri ile ilgilenmeyi de peşinden getirir. Cemaatin birbirinden haberdar olması ile meseleler çözülür. Dinin emri olan yardımlaşma, istenen şartlarla uygulanır.

Cemaat olmak; uyumlu, birlik halinde bir toplum oluşturmaya büyük katkı sağlar. Birlik ve beraberlik duygusunu oluşturan ve kuvvetlendiren işlerden en önemlisi cemaatle kılınan namazdır. Çünkü aynı davranışı gösterenlerin kalpleri birleşir, güven duyguları gelişir. Hz. Peygamber, cemaatin bu yönüne çeşitli kereler işaret etmiştir: “Köyde veya kırdaki üç kişi birarada olur da namazı cemaatle kılmazlarsa şeytan mutlaka onlara galip gelir. Cemaate sarıl. Kurt, sürüden ayrılan koyunu kapar”¹³⁶ hadîsi sadece şehir içinde değil, yolculukta da cemaatle namaz kılarak birlik olmak gerektiğini göstermektedir. Buna göre şeytan cemaatten uzaklaşmaktadır. Eğer bir kimse cemaatten ayrılırsa ona şeytan musallat olur, cemaati ayırmaya, bozmaya çalışır. Hz. Peygamber’in parmaklarını birbirine geçirerek “Mü’min,

¹³³ Buhârî, İydeyn 16.

¹³⁴ Ebû Dâvûd, Salât 47.

¹³⁵ Ekerim, *Namaz* s. 12.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, Salât 46.

mü'mine karşı bina gibidir. Birbirlerini sımsıkı tutarlar”¹³⁷ buyurması da aynı doğrultudadır. Bu birlik ve içeçelik ancak namaz ile mümkündür. Birliği bozmamak için bir yerde bir mescid varken cemaatle namaz orada kılınmalıdır. Böylece cemaatin bölünmesi engellenmiş olmaktadır. Hz. Peygamber devrinde müminlerin arasına ayrılık sokmak için münafıkların başka mescid yaptırmaları¹³⁸, mescidin birleştiricilik işlevini aykırı bir yoldan itiraf anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber ve ashâbı, özel hayatlarında ne kadar sâde iseler toplumda da o kadar hareketli idiler. Buna göre Müslüman sürekli hareket halinde olmalıdır. İslâm'da hangi konuda olursa olsun olumsuz bir durum karşısında oturup bir kenarda beklemek hiçbir şeye müdahale etmeden pasif olarak durmak yoktur. Cemaatle namaz; toplumsal uyusukluğu, tenbelliği engellemekte önemli bir etkidir. Namazı cemaatle kılan insanlar, daha kısa sürede tepki verirler. İncelediğimiz hadîste, Hz. Peygamber'in namaza başlayacakken, gelmeyenleri uyarmak için namazı kaldırdıktan sonra değil de o anda bırakıp gitmeyi içinden geçirmesi, gelmeyenlere sanki “Biz buradayız siz neredesiniz” demektir. Vakit geçtikten sonra değil, o anda orada bulunmak önemlidir.

İslâm toplumunda temel eylem cemaatle namaz kılmaktır. Hadîs, bu temel eylemden uzak kalmamak konusunda bir uyarıdır ya da tehdit, eylemden uzak kalmak isteyenlere yapılmış demektir. Çünkü cemaate gelmeyenler, orada bulunmayanlar, cemaat olmayı gerektiren başka eylemlere de katılmazlar. Cemaatle namaz, cemaat olarak yapılması gereken şeyler için bir alıştırmadır. “Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşırları sever”¹³⁹ âyetinde de belirtildiği gibi birlik içindeki insanlar Allah yolunda birlikte savaşır.

Öte yandan İslâm'da mescid, sadece namaza tahsis edilmemiş, eğitim ve öğretim başta olmak üzere önemli işlevlere sahip olmuştur. Hatta ibadet yerleri, daha önceki dinlerde de terbiye/eğitim yeridir. Hz. Meryem'in annesinin “Rabbim karnımdakini azadlı bir kul (her türlü kayıttan uzak, hâlisâne) olarak sana adadım” duasında¹⁴⁰ geçen “azadlı kul” ifadesini İbn Abbas, mescide tahsis edilmiş, ona hizmet edecek azadlı kimse olarak tefsir etmiştir¹⁴¹. Hz. Peygamber de mescidi eğitim ve öğretim yeri olarak kullanmıştır¹⁴². Mescidde, dinin emir ve yasakları duyurularak¹⁴³ toplum bilgilendiril-

¹³⁷ Buhârî, Salat 87.

¹³⁸ et-Tevbe (9), 107.

¹³⁹ es-Saf (61), 4.

¹⁴⁰ Âl-i İmrân (3), 35.

¹⁴¹ Buhârî, Salât 74.

¹⁴² Mescidde ilim halkalarının oluşturulduğu hakkında bk. Buhârî, Salât 84.

miştir. Diğer yandan esirler veya borçlu ile ilgili işlerden¹⁴⁴, hasta için mescidde çadır kurulmasına¹⁴⁵ kadar pekçok işin mescidde yapılması, mescidlerin sadece namaz ibadeti için kullanılmadığını, sosyal ve kültürel faaliyetler alanı olduğunu göstermektedir. Bu durum, daha sonraki dönemlerde külliyelerin oluşmasını sağlamıştır.

"Cemaat rahmettir, fırkalaşma azaptır"¹⁴⁶ hadîsinde de belirtildiği gibi cemaat olmakla toplumda rahmet ve bereket oluşur. Çünkü "Cemaatten yüz çevirenden Allah da yüz çevirir"¹⁴⁷ Aynı şekilde cemaatten ayrılmak, İslâm dışı olan akımlara kapılmayı kolaylaştırır. Ayrılık, fitneye ve bölünmeye kapı açar. Hz. Peygamber'in, Allah Teâlâ'nın, ümmeti dalâlet üzerinde birleştirmeyeceğini bildirmesi ve Allah'ın yardımının cemaat üzerinde olduğu¹⁴⁸ ifadesinden anlaşıldığına göre bölünmek, toplumda sapıklığa yol açmaktadır. "Cemaatten bir karış ayrılan kimse, câhiliye ölümüyle ölür"¹⁴⁹ hadîsi de burada zikredilebilir.

Sonuç

Namaz kılmayı, müslümanın özelliği olarak zikreden çok sayıda âyet ve hadîs bulunmaktadır. Meselâ, "Namazı kılın, müşriklerden olmayın"¹⁵⁰ âyeti, açıkça namaz kılmamayı müşriklerin fiillerinden biri olarak gösterir. Farz olan namazları erkeklerin muhakkak câmide kılmaları gerektiğine dair deliller bulunduğundan ezanı işitip de icabet etmemek¹⁵¹, cemaati terketmek¹⁵² müslümanlara uygun olmayan daha çok münafıkların hallerine benzeyen bir tutum olarak gösterilmiştir. Bu çerçevede incelediğimiz hadîste Hz. Peygamber, cemaatle namaza katılmayanların olduğunu görünce ağır bir üslup kullanarak tepki göstermiş, bu duruma asla râzı olmayacağını açıkça belirtmiştir. Bu, Onun (s.a.), dînî meselelerde tâviz vermez tutumunun neticesidir. Böylece cemaatle namaz kılmamanın tabî birşeymiş gibi anlaşılmasını engellemiştir. Beş vakit farz ve nafilelerle Müslümanın hayatının

¹⁴³ Buhârî, Salât 73.

¹⁴⁴ Buhârî, Salât 75, 76.

¹⁴⁵ Buhârî, Salât 77.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel IV, 278, 375; İbn Ebî Âsım, *Sünnet* I, 44.

¹⁴⁷ Muvatta, Selâm 4; Ahmed b. Hanbel V, 219; Buhârî, İlim 8; Salât 84; Müslim, Selâm 26; Tirmizî, İsti'zan 29.

¹⁴⁸ Bk. Tirmizî, Fiten 7; Nesâî, Tahrim 6; İbn Ebî Âsım, *a.g.e.* I, 40.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel I, 275, 297, 310; IV, 130, 202; V, 180, 344; Buhârî, Fiten 2; Ahkâm 4; Müslim, İmâre 53.

¹⁵⁰ er-Rûm (30), 31.

¹⁵¹ Tirmizî, Salât 48.

¹⁵² Ebû Dâvûd, Salât 46.

bir parçası durumuna gelen namaza, itina edilmesi gerektiğini yerleştirmiştir.

Hız. Peygamber'in kınamak, azarlamak, uyarmak anlamları taşıyan ve tehdide kadar varan bu ifadesi Onun (s.a.), tebliğ ve eğitim metodlarından biridir. Bu türlü davranmakla, cemaate devam etmeyenlerin kötü örnek olmasını önlemiştir. Aynı doğrultuda Hız. Peygamber'in yerine imam olarak bir kimseyi bırakıp cemaate gelmeyenlerin yanına gitmeyi aklından geçirmesine dikkat etmek gerekir. Namaz, cemaatle kılınmaya devam etmelidir. Namaz kıldırıp sonra gitmesi mümkün iken yerine birisini bırakıp gitmek istemekten bahsetmesi, konunun önemi ve âciliyetini göstermektedir. Aksayan durumlarda idareci konumunda olanların olayı görmezden gelmemesi gerekmektedir. Diğer yandan Hız. Peygamber'in cemaatle namazın terkine gösterdiği bu tepki, Onun (s.a.), sözü ve fiili arasındaki uyumun bir göstergesidir. Çünkü hizada ve seferde kendisi hep cemaatin imamı olarak namazını eda etmiştir.

O (s.a.), dini hayata yerleştirme gayretinin sonucu olarak aksayan durumlarda tedbir almak zorundadır. Peygamberliğinin gereği, dini her yönüyle hayata geçirmeliydi. Nitekim vefatında herşeyi olması gerektiği biçimde bırakmıştır. Hız. Peygamber'in, cemaat halinde namaz kıldıkları bir sırada sahâbîlere son defa görünmesini, bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Hız. Peygamber'in vefat ettiği gün namazı, Hız. Ebû Bekr kıldırıyordu. Sahâbîler saf saf namaza durduğunda Nebî (s.a.), odasının perdesini kaldırıp ayakta durarak onları seyretmeye başlamış. Yüzü mushaf yaprağı gibi parlıyormuş. Sonra tebessüm ederek gülmüş¹⁵³. Hız. Peygamber'in bu sevinci, davasının gerçekleşip, elçilik görevinin tamamlanması sonucunda; ashâbın namazda biraraya gelerek uyum içinde olmalarından, dîni emirlerin özümseyip uygulandığını görmekten ve dinin kendisinden sonra da devam edeceğinin belirtilerini görmekten duyduğu memnuniyetti¹⁵⁴. Hız. Peygamber'in hassasiyeti sonucunda namaz, müslüman olmanın tabii ve ayrılmaz bir özelliği olarak kabul edilmiştir. Ashâb ve tâbiîlerin cemaate uymaya özel gayret gösterdiklerine dair pekçok rivâyet vardır¹⁵⁵.

Beş vakit namazı cemaatle kılmanın üzerinde bu kadar durulmasının sebeplerinden biri, cemaatin dini muhafaza edeceği, cemaatten uzak kalındığında gaflete, dalâlete düşüleceğidir. İslâm'la bağdaşmayan anlayış ve davranışların, evlerin içine doluştuğu günümüzde müslümanlar tek başlarına

¹⁵³ Buhârî, Ezan 46; Müslim, Salât 98.

¹⁵⁴ Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi* II, 651; İsmail L. Çakan, *Örnek Kul Son Resul*, s. 89-90, (İstanbul, 2005.)

¹⁵⁵ Konuya şu örnekleri vermek mümkündür. Enes b. Mâlik, namaz kılındıktan sonra geldiği mescidde, ezan okuyup kâmet getirmiş ve cemaatle namaz kılmıştır. el-Esved b. Yezîd en-Nehâî de bir mescidde cemaati kaçırdığı zaman başka mescide giderdi. Bk. Buhârî, Ezan 30.

kalmamalı ve diğer müslümanlarla bağlantı içinde olmalıdır. İşte cemaatle namaz, müslümanların birliğini sağlayan en temel unsurlardan biridir. Cemaatten kopukluk müslümanların dağılmasına sebep olur. Başka hiçbir sistemin başaramadığı sosyal meselelerin çözümü, cemaatle namaz ile başlar ve çözüme daha kolay ulaşılır. Burada herhangi bir kuruluş etrafında da insanların birlik olması, cemaatleşmesi akla gelebilir. Ancak bu kuruluşlar, toplumun bütün fertlerini kucaklayıcı olmaz. Kuruluşların gâyesine göre hitap ettikleri insanlar da değişir.

Kur'ân-ı Kerîm'de mescidleri imar edenler övülmektedir. Müslümanlar, câmilerin maddî imarına gösterdikleri özeni, etraflarındaki kimseleri cemaatle namaza teşvikte de göstermelidirler. Bu yolla da câmiler canlandırılmış, mâmur edilmiş olur. Cemaat arttıkça câminin topluma sağlayacağı faydalar da artar. Câmiler, namazı cemaatle kılmak için yapılmıştır. Onun için cemaat, câmide olmalıdır, evde veya işyerinde oluşturulan cemaatle namazdan, yeterli derecede fayda sağlanamaz. Cemaatle namaz kılmakla, ezana icabet etmiş olmak, vakti kaçırmamış olmak, mescide yürüme sevabı almak, kıraati güzelleştirmek, namazı daha düzgün kılmayı öğrenmek, komşularla kaynaşmak gibi pekçok olumlu sonuca ulaşılır.

Hz. Peygamber'in konuya gösterdiği hassasiyetin ne kadar yerinde olduğuna, günümüz İslâm toplumlarında yaşanan küresel dağınıklık bir başka açıdan tanıklık etmektedir.